

Brastads gamla kyrkas torn och tornflöjel

Av Leif H. Nilsson

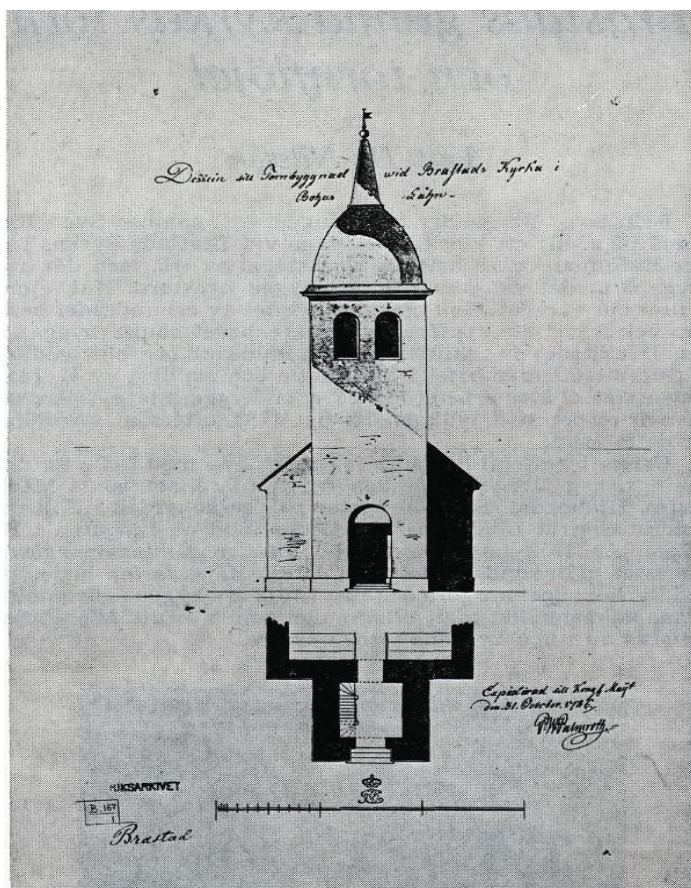
Ur Vikarvets årsbok 1974 1975

I sin bok "Vargatider på Stängenäset" nämner Sven Rydstrand på s. 181 ett klockstapelbygge vid Brastads kyrka. Tidigare hade man också haft en klockstapel av trä, men det hade blivit på modet vid denna tid att bygga kyrktorn. Man gjorde så runt om i landet. Sent omsider i slutet av århundradet beslöt man också här att uppföra ett torn, och det skulle byggas av sten. Det ritades av arkitekten P. W. Palmroth och blev godkänt av Överintendentämbetet i Stockholm och stadfäst av K. Maj:t hösten 1786. Själva arbetet leddes av en byggmästare E. Arenander och tornet stod tydligen färdigt 1788, eftersom tornflöjeln bär detta årtal.

Brastad gamla kyrka. Teckning av L. Baltzer 1875

Denna tornflöjel lyckades jag spåra upp med hjälp av upplysningar jag fått av framlidna fru Gerda Johansson i Medbo Västra, Hjalmedal. Hon var syster till kyrkoherden i Solberga pastorat Sigfrid Lindstam och således född på Lingatan i Bro socken. År 1958 fanns flöjeln på Torsten Niklassons gård i Immestad i Brastads socken (se foto). Hans farfar hade haft med kyrkobygget att göra och satt i 1873 års byggnadskommitté. Denne har sannolikt tagit tillvara den gamla tornflöjeln. Flöjeln förvaras nu i nya kyrkans tornkammare.

Brastads gamla kyrkas torn. Ritning i Riksarkivet.

Redan år 1791 meddelar församlingen att kyrkväggarna sviktade och att tornet skiljdes från dem. Denna olycka berodde på bristfälligt gjorda grundarbeten, och det är heller inte lätt att förena ett nytt torn med en gammal månghundraårig kyrkokropp helst som ingendera vilade på berggrund. Sådana olycksfall i arbetet var inte så ovanliga. Koret i Jörlanda kyrka försköt sig t.ex. efter en ombyggnad 1826 och tornet till Gustavi Domkyrka i Göteborg, som färdigställdes likaså 1826, lutade efterhand allt mer så att grunden till det måste förstärkas på 1960-talet.

1813 tvingades man också att lägga

om sidomurarna till Brastads kyrka. 1786 års ritning, som är försedd med skala (se fig.) gör det möjligt att ge ganska precisa mått på tornet och en del mått också på själva kyrkan. Tornets höjd utan huv var 33 svenska alnar (c:a 19,4 m) och med huv men utan flöjel lyfte det sig 49 alnar (29 m) över marken. Dess bredd var 11 alnar (6,5 m) och dess längd utanför kyrkans murliv (i vilket det var infogat) 10 alnar (6 m). Tornmuren var $2\frac{1}{2}$ alnar tjock (1,4 m). Själva kyrkan utvändigt 20 alnar (11,8 m) bred, dess ytterväggar var 11 alnar (6,5 m) höga och dess höjd till taknocken $21\frac{1}{2}$ alnar 12,4 m). Murtjockleken på kyrkans yttermurar mätte 2 alnar (1,2 m). Det blir alltså bara kyrkans längdmått som felas.

Vindflöjel till Gamla Brastad kyrka

Av intresse är den till ritningen till Brastads gamla kyrkas torn utsatta skalmåttlinjen. Den ger oss de måttenheter man sedan 1739 använde i Sverige. Vi ser där en svensk aln (0,5938 m) utav 3 stycken indelad i två fot och samtidigt i

tjugo mindre delar, decimaltum, dvs. en indelning enligt duodecimalsystemet: 1 aln = 2 fot = 20 decimaltum. Förslag till en konsekvent decimalsystem hade här i Sverige tagits upp redan på 1600-talet av Georg Stiernhielm. Men inte förrän 1855 genomfördes ett

decimalsystem i Sverige, medan ett fullt genomfört metersystem efter fransk förebild inte blev antaget förrän 1878 och kom i tillämpning 1889.

Den olyckliga sättningen i Brastads kyrka lyckades man aldrig göra något åt. Strax före eller under 1791 företogs en besiktning av byggnadsarbetena. Man kunde då inte avgöra, vad som var anledning till förskjutningen och vände sig därför till Överintendentämbetet i Stockholm.

De tornarbeten, som påbörjades 1795 och pågick framöver och som tydligen avsåg att rätta till "olyckan", har uppenbarligen inte blivit någon framgång. För övrigt synes 1800-talets kompletterings- och reparationsarbeten ha blivit orsak till att ritningens mått och verklighetens måhända kom att skilja sig åt. Församlingens exemplar av ritningen hade nämligen förkommit redan före besiktningen 1791. Sättningen kvarstod intill dess man rev den gamla kyrkan och dess torn 1876, åttiofem år senare, och en ny byggdes mest beroende på att här liksom på så många andra ställen vid denna tid den växande befolkningen inte fick rum i den gamla kyrkan. Rydstrand nämner på s. 69-70 i sitt arbete "Stångenäs", att stentornet var svårt att ta ner på grund av att det var så massivt och därför måste sprängas. En annan möjlighet kan ha varit att det varit så illa murat, att man inte vågade riva ner det på grund av risken för ras. Detta kan tänkas, om man ser till att det satt sig och att det blev länkat vid kyrkan. Men omvänt finns ju också möjligheten att murarna på kortsidan var de, som var länkade vid tornet!

En yngre bror till min farfar, Albin (Nilsson) Alexandersson, som avled 1956 nittiotvå år gammal berättade för mig, att han från kyrkobesök i sin tidiga ungdom mindes, att golvet i gamla kyrkan var belagt med flata stenhällar och att predikstolen stod till höger i den i motsats till nu. En läktare i väster sköt fram på ena sidan. Kyrkan var kall och mörk med små fönster, och någon orgel kunde han inte minnas utan istället använde man sig av försångare. Bänkinredningen var enkel och av bräder. Långhuset rev man ner. Tornet

däremot tog man ner genom att spränga det. Det lutade ut från långhuset, och det var länkat vid detta med grov järnkätting. Han sade sig ha hört, att stenen ifrån gamla kyrkan användes till innermurar i den nya och att predikstolen skulle blivit sönderslagen och lagd på nya kyrkan vind. (Uppgifterna stämmer ganska bra med L. Baltzers planskiss från 1875).

**Brastads gamla kyrka från sydost.
Efter teckning ur P. A. Sohlmans
samlingar**

En god beskrivning av gamla kyrkan finns för övrigt att läsa i Sven Rydstrands bok, "Stångenäs", s. 66-73, och i denna årsbok av år 1962-1963 redogör samme författare för dess takmålningar. För de intressanta bildhällar, den ena med runinskrift, från gamla kyrkan, som nu är inmurad i den nyas torn, finns en tolkning och redogörelse 4 i Göteborgs och Bohus läns fornminnesförenings tidskrift 1932-1933, s. 157 ff. av fil. dr. Sölve Gardell kallad "Sepulkralminnen från medeltidens Bohuslän". Även fil. dr. H. Wideen har behandlat dessa gravhällar i en uppsats i Göteborgs och Bohus läns fornminnesförenings tidskrift 1940 betitlad "Några västsvenska gravmonument från medeltiden".

Källor: Antikvarisk Topografiska Arkivet, Stockholm, foto.
K. Byggnadsstyrelsen, Kulturhistoriska byrån, Stockholm,
anteckningar.
Riksarkivet, ritning. Litt. är anförd i texten.

Fotnot: Leif H Nilssons text är kompletterad med bilder ur Sven Rydstrands bildarkiv.